

**1980 GENEL NÜFUS SAYIMINA GÖRE TÜRKİYE'DE ŞEHİRLİ
NÜFUS VE ŞEHİR SAYILARINDAKİ ARTIŞLAR
(1960-1980)**

Dr. Hayati DOĞANAY

AMAÇ VE METOD

Bu çalışmanın amacı, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı'nın sonuçlarına dayanılarak, ülkemizde şehirselsel nüfus ve şehir sayılarındaki 20 yıllık (1960-1980) değişimleri ortaya koymaktır.

İncelemede kullanılan veriler, DİE'nün kaynaklarından taranmış ve derlenen verilerin, coğrafi görüşlerle yorumlarının yapılmasına çaba harcanmıştır (1,2,3 4,5,6,7,8). Sentezlerde 10 000 nüfus ölçeği esas alınmakla beraber, açıklamalar daha çok, 50 000'den fazla nüfuslu yerleşmeler ve buralarda oturan nüfusta meydana gelmiş olan değişimler üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Çalışmanın kapsamından açıkça görülebileceği gibi, Türkiye'de 10 000-50 000 nüfuslu yerleşmelerin sayısında da, son 20 yıl içinde önemli artışlar olmuştur. Böyle olmasına rağmen, ülkemizde şehirselsel nüfusun çoğunluğu, 50 000-100 000 nüfuslu şehirlerde, fakat özellikle 100 000 ve daha çok nüfuslu, az sayıdaki şehir yerleşmesinde toplanmıştır. Gerek şehirselsel nüfusun şehir yerleşmelerine dağılışı ve gerekse bu yerleşmelerin bölgelere eşit olmayan dağılışı gibi sorunlara yer verilmekle beraber, olayın nedenleri üzerinde pek durulmamıştır. Çünkü bunlar ve benzer sorunlar, daha önce yapılmış olan ayrıntılı çalışmalarla ortaya konulmuş, ve de

-
1. DİE., Genel Nüfus Sayımı. Telgrafla Alınan geçici sonuçlar, Yay., 408, Ankara.
 2. —., 1965, Genel Nüfus Sayımı. Telgrafla alınan geçici sonuçlar, Yay., 49484, Ankara.
 3. —., 1970, Genel Nüfus Sayısı. Telgrafla alınan geçici sonuçlar, Yay., 616, Ankara.
 4. —., 1975, Genel Nüfus Sayısı. Telgrafla alınan geçici sonuçlar, Yay., 739, Ankara.
 5. —., 1980, Genel Nüfus Sayımı. Telgrafla alınan geçici sonuçlar, Yay., 914, Ankara.
 6. —., 1971, Türkiye İstatistik Yıllığı. Yay., 670, Ankara.
 7. —., 1975, Türkiye İstatistik Yıllığı. Yay., 750, Ankara.
 8. —., 1977, Türkiye İstatistik Yıllığı. Yay., 825, Ankara.

nedenleri açıklanmış bulunmaktadır (9,10,11,12,13). Bu kısa incelemede, 1980 yılı esas alınarak, belli bir süre öncesinden, -ki bu süre 1960'dan başlatılmıştır-, şehir sayıları ve bunlarda oturan şehrsel nüfus artışlarına yer verilmiştir. Bu yapılırken de, 1960 ve 1980 nüfus verilerine dayanılarak, şehir yerleşmeleri nüfuslarına göre gruplandırılmış; şehirlerin 50 000-100 000 ve 100 000'den fazla nüfuslu olanları, büyükten küçüğe doğru, 1960 ve 1980 yılı sayımlarına göre sıraya dizilerek, coğrafi dağılışları tesbit edilmiştir. Düzenlenen "dört ek tablo" incelemenin sonuna eklenmiştir. Şehirlerin nüfuslarına göre gruplandırılması; şehir yerleşme sayısı, bunlardaki şehrsel nüfus ve bölgelere dağılışlarında 20 yıl içinde meydana gelen değişmelerin karşılatırılmasına gerek duyulduğunda, bu çalışmanın önemli kolaylıklar sağlayacağı umulmaktadır.

1- KIRSAL VE ŞEHİRSEL NÜFUS

1 a. Şehir Kabulü Üzerindeki Görüşler: Türkiye'de şehrsel nüfus ve şehir yerleşmeleri hakkında bazı tesbitlerde bulunurken, 10 000 nüfus ölçüğünü esas aldığımızı yukarıda değinmiştik. Bu kabulün nedenlerini açıklamaya geçmeden önce, şehirler konusunda çalışmalar yapan bilim mensuplarından bazılarının, "şehir nedir" sorusuna verdikleri cevapları kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

Coğrafyada, yerleşme coğrafyasının önemli bir araştırma ve inceleme alanı olan şehirler ve şehir yerleşmelerini, kırsal yerleşmelerden ayırmanın oldukça zor bir sorun olduğu herkesçe bilinmektedir. Bununla beraber, konu üzerinde inceleme yapan şehirciler ve coğrafyacılar, belli ölçülere göre şehir kabul ettikleri yerleşmeleri, bu kriterlere dayanarak, kır yerleşmelerinden ayırmayı önermişlerdir. Ayırımda kullanılan başlıca ölçüler ise; "idarî fonksiyon, ekonomik fonksiyonlar, plânlama ve nüfus kriterleri" olarak sıralanabilir.

Bazı araştırcılara göre, belediye örgütü kurulmuş bulunan yerleşmelerin, şehir yerleşmesi olarak kabul edilmesi mümkündür (14). Bu kabul esas alındığın-

-
9. Emiroğlu, M., 1975, "Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus". DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7, S. 125, Ankara.
 10. Tümertekin, E., 1968, Türkiye'de İç Göçler (Internal Migrations in Turkey). İstanbul Üniv. Yay., 1371, Coğrafya Ens. Yay., 54, İstanbul.
 11. ———., 1972, "Türkiye'de Kademeli Göçler". İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi, Sayı: 1, S. 47, İstanbul.
 12. ———., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehrsel Fonksiyonlar (Urbanization and Urban Functions in Turkey). İstanbul Üniv. Yay., 1840, Coğrafya Ens. Yas., 72, İstanbul.
 13. ———., "Türkiye'de İç Göçler Üzerine". İstanbul Üniv. Coğrafya Ens. Dergisi, Sayı: 22, S.29, İstanbul.
 14. Keleş, R., 1961, Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri. SBF Yay., 122 (102), S. 16-22, Ankara.

da, 1975'te ülkemizde belediye örgütü mevcut olan 1654 yerleşme merkezini (15), şehir yerleşmesi olarak tanımlamak gerekir ki, kuşkusuz bu mümkün değildir Zira bunların çoğunluğu, tarımsal yerleşmelerdir.

DİE, şehir nüfuslarıyla ilgili tesbitlerinde, ülkemizdeki tüm il ve ilçe yerleşme merkezlerini şehir; bucak ve köyleri ise, köy yerleşmesi olarak kabul eder. Buna göre ülkemizin en az nüfuslu ilçesi durumunda olan (1975'de 737, 1980'de 850 nüfuslu) Çankırı'nın Ovacık ilçesini de, sadece kaymakamlık olması nedeniyle, tıpkı İstanbul ve Ankara gibi, şehir saymak gerekir. Elbette ki böyle bir kabulün, bilimsel yönden fazla bir önemi yoktur. Hatta 1980'de sayısı 572 kadar olan ilçe yerleşme merkezlerinin birçoğunun yanısıra, Artvin, Tunceli, Gümüşhane gibi bazı il merkezlerini, şehir olarak kabul etmemek bile düşünülebilir. Çünkü idarî kriter, bir yerleşme merkezinin şehir sayılması için önemli olsa bile, tek başına yeterli değildir.

Plânlama ölçeğine göre şehir kabulünde, yerleşme merkezlerindeki şehir ölçeklerinin (nüfus, yerleşme alanları, ticaret ve sanayi alanları, altyapı, sağlık ve eğitim hizmetleri v.b. gibi) planlanmış olması gerektiği ileri sürülür (16).

Bu görüşün, temelde haklılık payı yoktur denilemez. Ancak planlama eylemi, sadece şehirlere uygulanan bir davranış ve tasarımlar bütünü değildir. Bölgesel planlamalarda, köy yerleşmeleri de bu eyleme dahildir. Bununla beraber, ölçekleri planlanmış köyleri şehir ve planlanmamış kır yerleşmeleriyle şehirleri ise köy kabul etme gibi bir sonuç ortaya çıkıyor ki, bu mümkün değildir. Öte yandan dönemine göre, ilkel de olsa belli bir planı olan, fakat büyüdükçe plansız bir şekilde çevresine yayılan tarihi şehirlerle, günümüzde aşırı büyümeleri nedeniyle plansız bir şekilde gelişen birçok dünya şehrini ve ülkemizdeki bazı şehirleri, şehir yerleşmeleri kategorisinden çıkarmanın imkânsız olduğu meydandadır.

Şehirlerde nüfus arttıkça, başlangıçta uygulanan bir nazım planı olsa bile, zamanla plan anlamını yetermekte ve onda değişiklikler yapma zorunluluğu doğmaktadır. Davranış ve tasarımlarda geç kalınması, yerleşmenin şehir olma vasfını yitirdiği anlamına gelmez.

Şehirler, tarım dışı ekonomik fonksiyonların daha çok önem kazandığı veya kazanması gerektiği, köyden farklı yerleşmelerdir. Söz konusu fonksiyonlar "ticaret, sanayi, hizmetler, askerî, dinî, kültürel, idarî hizmetlerin tümü" veya bunlardan birkaçı olabilir. Bunlar arasında özellikle ekonomik fonksiyonlar, kır ve şehir yerleşmelerini ayırmayı sağlayan temel görevlerdir (17). Zaten şehirsiz

-
15. İçişleri Bakanlığı "Mülki İdare Bölümleri Haritası", Açıklama Bölümü, Harita Gn. Md. Gn. Md. Basımı, 1977, Ankara.
 16. Gürel, S., 1970, Kent Plânlamasına Giriş ve Çevre Kavramı. ODTÜ, Mimarlık Fak. Yay., 14, S. 12, Ankara.
 17. Geniş bilgi için bakınız: Göney, S., 1977, Şehir Coğrafyası. 1. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., 2274, Coğrafya Ens. Yay., 91, S. 75-83 ve 135-244, İstanbul.

yerleşmeler; ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonları itibariyle, kır yerleşmeleriyle karşılaştırılamıyacak derecede, onlardan farklı yerleşmelerdir. Ancak bu farkın belirgin olabilmesi için, faal nüfus yoğunluğunun (muhtemelen % 50'den fazlası), tarım dışı iş ve hizmetlerde çalışması gerekir. Fonksiyonlar geliştikçe, şehirlerde nüfus da artar. Bundan dolayı, şehirleri kır yerleşmelerinden ayırmada çok kullanılan ölçeklerden biri de, nüfus ölçeğidir. Kuşkusuz şehirler belli bir nüfus miktarının yaşadığı ve genellikle bu miktarın giderek arttığı yerleşmelerdir. Ne var ki, söz konusu ölçünün minimum sınırının 100 (Zaire) ve maksimum sınırının ise 40 000 (Kore) olarak değiştiği, hatta aynı ülkede, yasaların ve konu üzerinde çalışan bilim adamlarının, birbirinden değişik nüfus ölçekleri üzerinde durdukları dikkati çeker. Burlar ve daha başka nedenlerle şehir kavramının; zaman, mekân ve ülkeden ülkeye değiştiği göz önüne alınarak, şehir ile kır yerleşmelerini ayırmada belli bir kritere başvurulamayacağı, bir sınıflandırmanın yapılamayacağı ve şehir yerleşmelerinin tanımlanamayacağı hakkında görüşler de vardır (18).

Gerçekten şehir diye; Zaire'de 100, A.B.D'inde 2 500, Belçika'da 5 000, İsviçre'de 10 000, Holanda'da 20 000, Japonya'da 30 000 ve Kore'de 40 700 nüfuslu yerleşmelere denildiğini biliyoruz (19).

Türkiye'de, 442 Sayılı Köy Yasası (20) nüfusu 2 000'e kadar olan yerleşmelere "köy", 2 000-20 000 arasında olanlara "kasaba" ve 20 000'den fazla nüfuslu olanlara da "şehir" adını vermiştir. Artık çok eskimiş olan bu yasadaki görüşün, bilimsel bir anlamı kalmamıştır. Ancak burada sözü edilen "kasaba" deyiminin, nüfusu 2000 ila 10 000 arasındaki yerleşme merkezleri için kullanılması gerektiği ve nüfusu 3000'den az olan yerleşmelere ise, "köy" denilmesinin uygun olacağı önerilmiştir (21).

Bununla beraber, köy ve şehir yerleşmelerini birbirinden ayırmada kullanılan nüfus ölçekleri arasında "yanılma payı en az olması ve de ülkemiz gerçeklerine fazlasıyla uyması nedeniyle " 10 000 nüfus ölçeğinin esas alınması uygun bulunmuştur (22,23).

1b. Kırsal ve Şehirsel Nüfustaki Değişmeler: Ülkemizde uygulanmakta olan periyodik nüfus sayımlarının ilki olan 1927 sayım sonunda Türkiye nüfusunun, 13.6 milyondan biraz fazla olduğu (13 648 270) anlaşılmıştır. Onbirinci sayım

18. Göney, S., 1977, a.g.e., s. 13.

19. Denker - Tolun, B., 1976, Şehir İçi Arazi Kullanılışı, İstanbul Üniv. Yay., 2054, Coğrafya Ens. Yay., 83, S. 10, İstanbul.

20. 1924 Tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu, Madde: 1.

21. Dakoti, B., 1972, Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay., 1307, Coğrafya Ens. yay., 51, S. 60, İstanbul.

22. Emiroğlu, M., 1975, a.g.m., s. 127-128.

23. Tümertekin, E., 1973, a.g.e., s. 1.

olan 12 Ekim 1980 Sayımı ise, nüfusumuzun 45.3 milyona yaklaştığını (45 117 556) göstermiştir (24). Dolayısıyla 53 yıl içinde Türkiye nüfusu, 3.3 katı veya yeniden, 31.6 milyona yakın bir artış kaydetmiştir.

DİE'nün yayınladığı verilere bakılırsa Türkiye'de nüfus; 1927-35 döneminde yeniden 2.5 milyon, 1935-1960 döneminde 11.6 milyon, 1960-1975'de 12.6 milyon ve 1975-1980 yılları arasında ise, 4.8 milyondan biraz fazla artmış bulunmatadır. Dönemlerin "doğal nüfus artış hızları" da; sırayla yaklaşık % 2.1, % 1 ila % 2.8, % 2.9, ila % 2.4 ve son olarak da % 2.3 dolayınd gerçekleşmiş bulunuyor.

Oysa DİE'nün, sayım sonuçlarına dayanarak; 1927-1975 yılları arasındaki 48 yıllık süre için verdiği Türkiye doğal nüfus artış hızları ve nüfusumuzun yeniden artış miktarlar, olduğundan fazla gösterilmiştir. Çünkü "dıştan göçler"le ülkemizin nüfus kazancı ve gelen göçmen Türk nüfusun, Türkiye'de doğal nüfus artış hızına etkileri, bu hesaplamalarda dikkate alınmamıştır. DİE tarafından 1960-1975 yılları arasındaki dönem için verilen % 2.9 ila % 2.4'lük ve bunlar arasındaki doğal nüfus artış hızları, bir gerçeğin ifadesidir. Zira bu dönemde dıştan gelen göçmen sayısı toplamı, ancak 118 284 dolayındadır. Buna karşılık 1927-1935 yılları arasındaki doğal nüfus artış hızı % 2.1 değil, % 1.6'dan biraz fazla olup 1935-1960 dönemininki ise, % 2.8 yerine % 1.8 dolayındadır. Çünkü bu dönemlerde dıştan göçlerle ülkemiz, birincisinde 618 506 ve ikincisinde de 930 8000 kadar nüfus kazanmıştır (25).

Aynı şekilde DİE'nün, 1975-1980 yılları için verdiği % 2.3'lük nüfus artış hızı ve 45 217 556 dolayındaki Türkiye nüfus miktarı da, gerçektekinden azdır. Çünkü bu verilere, yurt dışında bulunan 1.2 milyon kadar nüfus (çocuk nüfus dahil, 1979'da 395 400) dahil edilmemiştir.

O halde Türkiye'nin 1980 Genel nüfusu 46.5 milyona yakın ve 1975-1980 doğal nüfus artış hızı da % 3 dolayındadır. 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı'nın adı geçen iki sonucunu, bu şekilde düzeltmek ve yayımlanacak olan "nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri"ne ait veriler hesaplanırken de, yurt dışındaki işgücü ve ve nüfusu göz önünde tutmak gerekir.

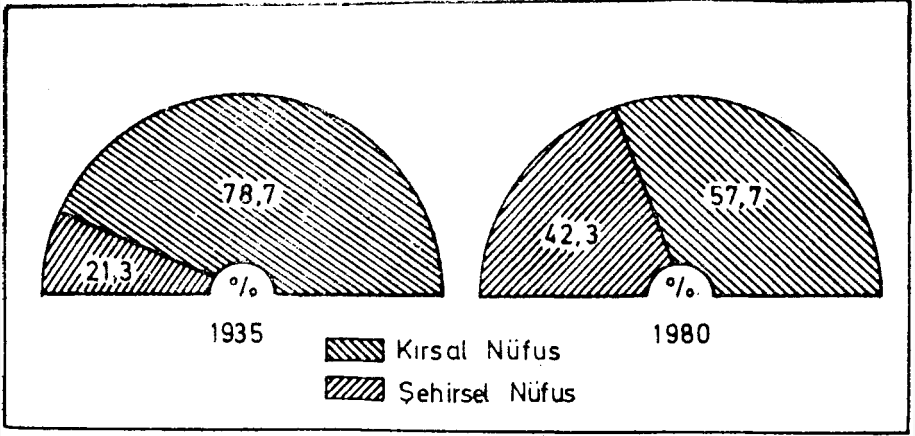
Yukarıda açıklandığı üzere Türkiye nüfusu, 1927-1980 yılları arasındaki 53 yıllık süre içinde, 31.6 milyon veya % 330'dan fazla bir artış göstermiştir. Aynı süre içinde, kırsal ve şehirsal nüfus miktar ve oranlarında da artışların olduğu kuşkusuzdur.

Genel nüfusumuzun büyük bir çoğunluğunun, eskiden beri kırsal kesimde yaşadığını biliyoruz. Elbette kırsal kesimin barındırdığı nüfusta da, genel nüfus ar-

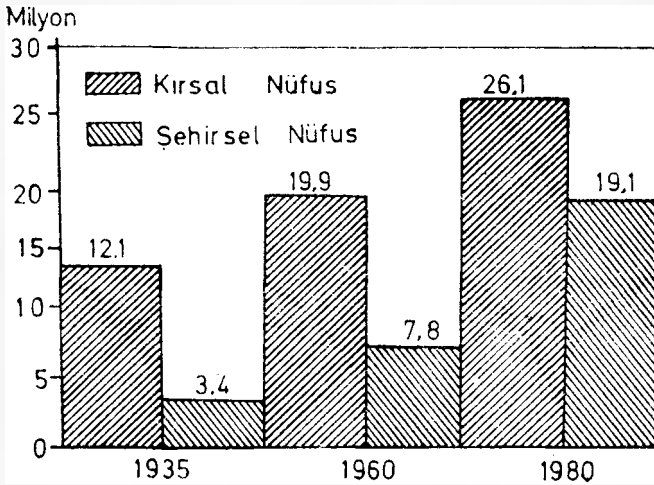
24. DİE., 1980, a.g. bülten, s.1.

25. Doğanay, H., 190, "Dıştan Anadolu'ya Göçün Nüfus Artışı Üzvrindeki Etkilerine Genel Bir Bakış". Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, Sayı: 12, Fasikül 2, S. 351-374, Ankara.

tısına paralel olarak, artışlar söz konusudur. Buna karşılık, şehirs el nüfusumuzun, kırsal nüfustan daha hızlı bir şekilde arttığı dikkati çekmektedir. 1935-1980 yıllarını kapsayan konuyla ilgili veriler incelendiğinde, bu durum, daha açık bir şekilde görülüyor. Gerçekten nüfusumuzun 1935'de (16 158 018) yaklaşık % 78.8'si kırsal kesimde yaşarken (12 710 000), ancak % 21.3'ü (3 448 000'den biraz fazlası) şehirlerde toplanmıştı (26). Oysa söz konusu edilen bu oranların; 1960'da % 72 ve % 28, 1980'de ise % 57.75 ve % 42.25 şeklinde değiştiklerini görüyoruz (Tablo 1, Şekil 1,2).

ŞEKİL:1, Türkiye'de Kırsal ve Şehirs el Nüfus Oranları.

ŞEKİL:2, Türkiye'de Kırsal ve Şehirs el Nüfus Artışları.

26. Emiroğlu, M., 1975, a. g.m., Tablo: 1.

Böylece 45 yıl içinde, ülkemizde kırsal nüfusun genel nüfusa oranı % 20.9 kadar gerilemiş; fakat şehirsal nüfus oranı, yaklaşık % 20.9 oranında artmış demektir. Bu da, Türkiye’de hızlı bir şehirleşme olayının cereyan ettiğini gösteriyor.

Bununla beraber, aradan geçen söz konusu 45 yıllık zaman dilimi içinde, kırsal nüfusumuzda da dikkat çekiçi artış olmuştur. Çünkü belirtilen sürede ülkemizin kır nüfusu 12.7 milyondan 26.2 milyona yükselmiş olup yaklaşık 2 kat dolayında, veya % 206 kadar artmış bulunuyor. Ne var ki bu oran, şehirsal nüfus için aynı süre içinde 5 katına yükselmiş ve 1935’de 3.4 milyondan biraz fazla olan şehirsal nüfusumuz, 1980’de 18.4 milyonu aşmıştır.

Şehirsal nüfusumuzun hızlı bir şekilde artmasının en önemli sebebi şudur:

Kırsal nüfus, genel nüfus artışının sonucu olarak kendi içinde artarken; şehirsal nüfus "hem doğal olarak kendi içinde ve hem de kırsal kesimden ve küçük şehirsal yerleşmelerden göç çekmek suretiyle" artmaktadır.

Tablo 1.

Türkiye’de Kırsal ve Şehirsal Nüfus Artışları (Milyon olarak)

Yıl	Kırsal Nüfus	%Si	Şehirsal Nüfus	%Si
1935	12.710	78.7	3.448	21.3
1960	19.960	72.0	7.794	28.0
1980	26.115	57.7	19.102	42.3

Kaynak: Emiroğlu, 1975, DİE., 1965 ve 1980’den.

2. NÜFUSLARINA GÖRE ŞEHİRLER

Türkiye’de nüfusun hızlı bir şehirleşme eğilimi içinde olduğu, öteden beri bilinmektedir. Şehirleşme ise, en kısa şekliyle "bir ülkede (bölge veya bir genelinde de olabilir) şehirsal nüfus ve şehir sayısının", belli bir dönem içinde artmış olması demektir (27).

Ülkemizde şehirleşme olaylarında da, birçok dikkat çekici belirti yanında bu iki somut gösterge, daha fazla ilgi çekmektedir. Gerçekten, yukarıda değinildiği üzere Türkiye’de "bir yandan şehirsal nüfus giderek artarken, bir yandan da mevcut şehir sayısının, çok belirgin bir şekilde arttığı" görülmektedir. Nitekim 10 000 nüfus ölçeğine göre ülkemizde, 1960’da 152 adet şehir yerleşmesi vardı. 1980’de bu sayı 297’ye yükselmiş ve 20 yıl içinde mevcut şehirlere 145 adet yeni şehirsal

27. Keleş, R., 1976, Kentbilim İlkeleri. Sosyal Bilimler Derneği Yayını, G-5, s.31-32, Ankara.

yerleşme eklenmiştir (28). Bu da, iç göçler nedeniyle şehirsel nüfusun, kırsal nüfustan daha hızlı bir şekilde artmasının bir sonucudur. Bununla beraber, bölgesel şehirsel nüfus artışlarının farklı düzeylerde gerçekleşmesi nedeniyle, bölgelerin şehir sayıları birbirinden farklıdır (Tablo 2).

Tablo 2.

Şehir Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımları

Bölgesi	1960	1980
Karadeniz	27	54
Marmara	28	48
Ege	29	44
Akdeniz	21	42
İç Anadolu	21	46
Doğu Anadolu	15	39
Güneydoğu Anadolu	11	24
TOPLAM	152	297

Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den.

28. Bu çalışmamızda, 1980'deki şehirsel nüfus ve şehir sayısı tesbit edilirken, nüfusu 10 000 ve dahafazla olan il ve ilçe yerleşmeleri esas alınmıştır. Oysa Türkiye'de, 1970 ve 1975'de nüfusları 10 000'i aşmış olan bucak ya da muhtarlık yerleşme merkezleri vardır. Bu gibi yerleşmelerin, 1975'de sayısı 17'yi ve nüfusları toplam 332 000'i bulmuştur. 1980'de bu grup yerleşmeler ve sayılarının daha da artmış olduğu kuşkusuzdur. Kır ve şehir nüfusunun tesbitinde bu gibi yerleşmelerin de dikkate alınması gerekir. O zaman 1980'de Türkiye'nin şehirsel nüfus oranı % 42.3'den daha fazladır.

1975'de Hükusu 10 000'i Aşmış Olan Bucak Merkezleri

Bağlı Olduğu İlçe	Bucağı	Nüfusu	Bağlı Olduğu İlçe	Bucağı	Nüfusu
Bahçe	Haruniye	12 837	Gebze	Darıca	10 602
Kozan	İmamoğlu	11 241	Malatya	Eskimalatya	10 182
Yenimahalle	Sincanköy	18 352	Akhisar	Gölmarmara	11 982
Aydın	İncirliova	10 241	Vakfikebir	Beşikdüzü	12 618
Acıpayam	Kızılhisar	11 119	Viranşehir	Ceylanpınar	20 171
Dört Yol	Yeşilkent	15 314	Zonguldak	Kilimli	26 649
İzmir	Buca	70 715	Zonguldak	Kozlu	27 322
Kayseri	Hacılar	15 622	Zonguldak	Çatalgazi	19 072

Kaynak: DİE, 1975, Genel Nüfus Sayımı (İdarî Bölünüş).

Türkiye'de şehirlerin çoğunluğunu, eskiden beri az nüfuslu yerleşmeler oluşturur. Bu sayısal farkın, 1960-1980 yılları arasında da pek değişmediği anlaşılmaktadır. Çünkü toplamı 1960'da 152 kadar olan şehir yerleşmelerinin %82'den fazlası, veya 126'sı, nüfusu 10 000 ila 50 000 arasında olan yerleşmeleri (29). 1980'de bu özellikte, fazla bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Gerçekten, 1980'de sayısı 297'ye ulaşan şehir yerleşmesinin, yine 235'i veya %79'u, sözü edilen bu nüfus grubundaki yerleşmelerden meydana gelmiştir.

Türkiye'de; 1960'da nüfusu 50 000-100 000 arasında 17, 100 000'den fazla 8 ve milyondan fazla olan 1 adet şehir yerleşmesi vardı. 1980'de bu sayılar; sırayla 33, 27 ve 2 adete yükselmiştir (Tablo 3A, 3B).

Küçük şehirlerin çoğunlukta olmasına karşılık (30), şehirsal nüfusun, belli nüfus grubundaki şehir yerleşmelerine dağılışı gözden geçirildiğinde, bu durumun

Tablo 3A/1960

Nüfus Gruplarına Göre Şehir Sayıları ve Her Gruptaki Şehirsal Nüfus

Nüfus Grupları	Şehir Sayısı	Nüfusu	Nüfus %'Si
Milyondan Fazla	1	1 521 075	19.5
100 000 ve "	8	1 895 940	24.3
50 000-100 000	17	1 175 002	15.0
10 000- 50 000	126	3 152 005	41.2
TOPLAM	152	7 794 022	100.0

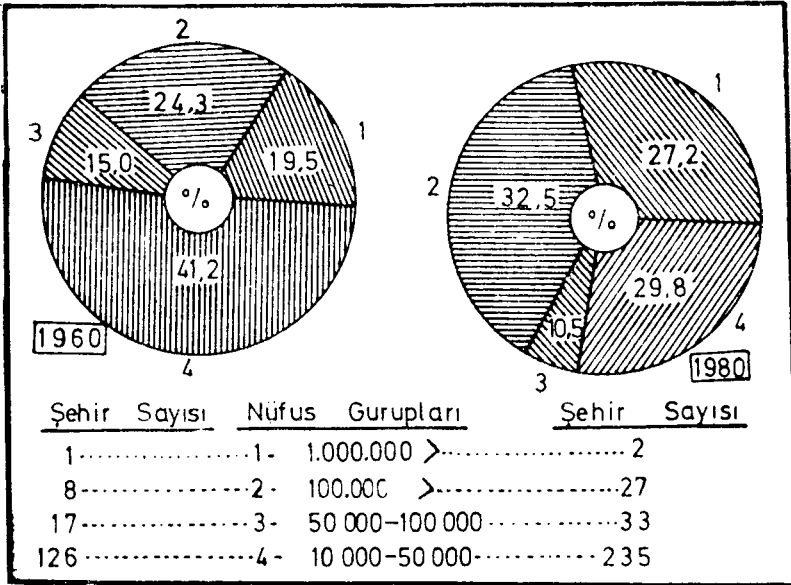
Tablo 3B/1980

Milyondan fazla	2	5 194430	27.2
100 000 ve "	27	6 224 027	32.5
50 000-100 000	33	1 996 680	10.5
10 000- 50 000	235	5 687 227	29.8
TOPLAM	297	19 102 364	100.0

Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den hesaplanarak.

29. 1960'da nüfusları 10 000'i bulmamış olan Artvin (8016), Gümüşhane (5312), Bilecik (7528), Bingöl (8525) ve Hakkâri (3982), şehir yerleşmeleri arasına dahil edilmiştir. Çünkü bazı hallerde, nüfusu 10 000'i bulmamış yerleşme merkezlerinde, şehirsal fonksiyonlar gelişmiş olabilmektedir (Tümertekin, AE., 1973, a.g.e., s. 30-32. Emiroğlu, M., 1970, Akçaoca'da Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler. DTCF Yay., 192, b. 123, Ankara. Kuşkusuz bu yerleşmelerin, 1960'da şehir olma vasfı taşıyıp taşımadıkları, bunların fonksiyonları üzerinde yapılacak çalışmalarla ortaya konabilir.
30. Küçük ve büyük şehir kavramlarının ifade ettiği nüfus büyüklüğü, ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Örneğin F. Almanya'da; küçük şehir diye 5000-20 000, büyük şehir diye 20 000-100 000 ve metropoliten veya dünya şehri diye de 5000 000 ila milyonluk şehirlere denilmektedir. Macaristand'da ise, nüfusu 10 000 - 20 000 arasında değişen "köy" yerleşmeleri vardır (Göney, S., 1977, a. g.e., s. 7-8).

tersi bir özellikle karşılaşılır. Çünkü, 1960'da şehir yerleşmelerinde oturan 7.8 milyona yakın (7 794 022) şehrsel nüfusun % 41.1 kadarı (3 152 005) 10 000-50 000 nüfus gurubunda bulunan şehirlerde toplanmışken; 50 000-100 000 ve 100 000'den fazla nüfuslu şehirlerde yaşayan nüfusun (4 5892 017) genel şehirli nüfusa oranı, % 58.9 dolayında idi. Bu oran ve miktarlar arasındaki farkın, 20-yıl sonra veya 1980'de giderek açılmış olduğunu, durumun, daha da dikkat çekici bir şekilde, küçük şehirlerin aleyhine döndüğünü görmekteyiz. Zira 1980'de 19.1 milyonu aşan (19 102 364) genel şehrsel nüfusun % 70.2'si, sayısı 62 adet olan 50 000'den fazla nüfuslu şehirlerde barınıırken; 5.6 milyondan biraz fazlası (5 687 227) veya % 29.8'i de, 10 000 ila 50 000 nüfus grubundaki 235 yerleşme merkezinde toplanmıştı (Şekil 3).

ŞEKİL:3. Türkiye'de Nüfus Guruplarına Göre Şehir Sayıları Ve Her Guruptaki Nüfusun Genel Şehirli Nüfusa Oranları.

Yukarıda söz konusu edilen nüfus gruplarındaki şehir sayıları ve bunlarda yaşayan şehrsel nüfus eşitsiz olduğundan, her grupta yer tutan şehirlerin ortalama nüfus miktarları da, birbirleriyle çelişki teşkil edecek şekilde farklı büyüklükler gösterir. Bu konuda 1960 ve 1980'de ülkemizin şehir nüfus büyüklükleri gözden geçirilirse, şu özellikler dikkati çeker.

1960'da, ülkemizde 10 000-50 000 nüfus grubunda yer tutan 256 şehir yerleşmesinin ortalama nüfus büyüklüğü, 25000'i aşmıyordu. Bu değer, 50 000-100 000 nüfuslu 17 şehir için 69 000, 100 000'den fazla nüfuslu 8 şehir için 237 000'e yakın ve dönemin milyonluk tek şehri olan İstanbul için de, 1.5milyon dolayında bulu-

nuyordu. Oysa 1980'de, aradan geçen 20 yıllık süre içinde, nüfus gruplarındaki şehir sayılarında söz konusu olan artışlar nedeniyle, 1960 yılı için sözü edilen nüfus büyüklüğü endekslerinde bazı düşüşlerin meydana geldiği dikkati çekmektedir. Gerçekten de bu endeksler 1980 yılında; 10 000 -50 000 nüfus grubundaki 235 şehrin ortalaması olarak 24 200, 50 000-100 000 nüfuslu 33 şehir için 60 500'den biraz fazla, 100 000'den fazla nüfuslu 27 şehir için 230 500 ve milyonluk 2 adet şehirde ise yaklaşık 2.6 milyon kadardır.

Söz konusu değerler ayrıca gösteriyor ki, nüfusu 100 000'den fazla olan 29 şehir yerleşmesi (milyonluk olanlar da dahil) dışında kalan 268 şehir, 1980'de bile, genellikle az nüfuslu yerleşmelerdir. Ancak bu az nüfuslu oluşu durumu, kuşkusuz 10 000-50 000 nüfus grubunda yer tutan şehirlerde çok daha belirgindir (Ek Tablo 1,2). Zaten bunu, yukarıdan beri dört nüfus grubuna ayırarak incelemeye çalıştığımız şehirlerimizde, 1960-1980 yılları arasında en dikkat çekici oransal nüfus artışlarının, daha çok 100 000'den fazla nüfuslu yerleşmelerde meydana gelmiş olmasından anlamak da mümkündür. Çünkü incelemede esas olarak alınan 20 yıllık zaman diliminde, 10 000-50 000 nüfuslu yerleşmelerde oturan nüfus % 180.4 oranında artmışken, bu değerler; 50 000-100 000 nüfuslu şehirlerde % 169.9, 10 000'den fazla nüfuslu şehirlerde % 328.3 ve milyonluk şehirlerde ise, % 341.5 olarak gerçekleşmiştir.

Daha çok büyük şehirlerde meydana gelen ve 1980'den sonra da devam edeceğini söyleyebileceğimiz bu hızlı nüfus artışları, elbette şehirlerin kendi bünyelerinde cereyan eden doğal nüfus artışlarının bir sonucu değildir. Olayın asıl nedeni, iç göçlerdir. Türkiye genelindeki bu nüfus aktivitesinin temel ekonomik nedenleri, uzun bir dönemi kapsayacak şekilde, Tümerneğin tarafından, ayrıntılara inen çalışmalarla tesbit edilmiş bulunmaktadır. Büyük şehirlerimizde giderek artmakta olan nüfus, -ki bunun çoğunluğu şehirlerle bütünleşmemiş gecekondu nüfustur,- genellikle kırsal yörelerden beslenmektedir. Ancak bu tesbit, ülkemizde "şehirlerin şehirlere göç vermediği" anlamına gelmez. Şehirlerden şehire göçler ise, daha çok küçük şehirlerden büyük şehirlere yöneliktir.

Göç çekme bakımından, eskiden beri 100 000 ve daha fazla nüfuslu şehirlerle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler başta gelir (31). Ülkemizde, 1935-1975 yıllarını kapsayan 40 yıllık süre içinde doğduğu ilden ayrılarak bir başka ilde yaşamaya başlayan nüfus toplamı 23.3 milyonu bulmuştur. Aynı dönemde Türkiye nüfusunun yeniden 24.2 milyon kadar arttığı hatırlanırsa, bu demektir ki, artan nüfusun % 96'sı, ya da başka ifadelerle, doğan her 1000 kişiden 962'si bu göçme olayına katılmış bulunmaktadır (32).

31. Tümerneğin, E., 1968, a.g.e., s. 39-42.

32. Bu veri, Tümerneğin, E., 1968, s. 39-42 ve DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı., 1971, 1975 ve 1977'den hesaplanarak elde edilmiştir.

Gerek konu hakkında Tümertekin tarafından yapılmış olan sentezler ve gerekse DİE'nün ortaya koyduğu farklı dönemlere ait verileri değerlendirmemizden anlaşılıyor ki, ülkemiz genelinde 67 ilin birbirine verdiği iç göç miktarı, 8000 ila 10 000'den az değildir. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi, başta milyonluk şehirler olmak üzere, 100 000'den fazla nüfuslu şehirler, eskiden beri çok güçlü birer çekim alanı olmaktadır ve bu durum, 1980'e kadar değişmemiştir. Çünkü 1975 yılı sayımının ayrıntılı sonuçlarından anlaşıldığına göre, İstanbul'un nüfusunun (2 648 006) yaklaşık 1.7 milyonu veya % 64.2'si, Ankara'nın nüfusunun (1 467 497) 0.9 milyonu veya % 61.3'ü, İzmir'in nüfusunun (679 934) ise 0.5 milyonu veya % 73.5'i başka iller doğumlu olup, bu şehirlerde yaşayan iç göçlere katılmış nüfustan oluşmuştu. Aynı yılda bu oranlar Bursa (346 103) için % 28.9 (1000 000) ve Adana (475 384) için de % 42(2000 000) dolayında bulunuyordu (33).

Görülüyor ki, büyük şehirlerimizdeki hızlı nüfus artışlarının esas nedeni, başta da söylendiği gibi nüfusun kendi içindeki doğal artışından ziyade, kırsal yerleşmeler ve küçük şehirlerden bunlara yönelik olan uzun mesafeli ve geniş periyotlu göçlerin bir sonucudur.

3- ŞEHİR SAYILARINDAKİ ARTIŞLAR

3a. Milyonluk Şehirler: Ülkemizde, 1980'de 2 adet milyonluk şehir vardı; İstanbul ve Ankara. Bunlardan İstanbul'un nüfusu ilk kez 1950 ve Ankara'nınki de, 1970'de bir milyonu aşmıştır (34,35).

İstanbul'un nüfusu 1960'da yaklaşık 1.5, 1970'de 2.2 ve 1980'de 2.9 milyondan biraz fazla olup 20 yılda bu şehirde nüfus % 196.6 oranında artmıştır. Yine 1960'da Türkiye'de şehirsiz nüfusun % 19.5'i ve 1980'de ise % 15.6'dan fazlası İstanbul'da yaşamakta idi (Tablo 4).

1960'da 650 000 dolayında olan Ankara'nın nüfusu, 1970'de 1.2 ve 1980'de 2.2 milyona yükselmiştir. 20 yılda artış, % 339 oranında gerçekleşmiştir. Hem İstanbul ve hem de Ankara için dikkat çekici olan bu hızlı nüfus artışları, söz konusu şehirlere yönelmiş olan iç göçlerin bir sonucudur.

1980'de 19.1 milyon dolayına yükselen Türkiye'deki şehirsiz nüfusun % 27.2'si, bu şehirlerde toplanmıştır. Diğer yerleşmelerin toplam şehirsiz nüfusu giderek arttığından, 20 yıl içinde Ankara ve İstanbul'un genel şehirsiz nüfusumuzdaki payı biraz düşmüştür (% 1 dolayında).

33. Doğanay, H., 1980, Türkiye Ekonomik Coğrafyası (Teksir). Atatürk Üniv. İşletme Fakültesi Araştırma Ens. Ders Notları, Yay., 54, s. 161, Erzurum.

34. Ankara'nın nüfusuna "Altındağ, Yenimahalle ve Çankaya" merkez ilçeleri dahil edilmiştir.

35. İstanbul'un nüfusuna "Çatalca, Silivri, Şile ve Yalova" gibi merkezden uzak dört ilçenin nüfusları dahil değildir.

Tablo 4.

Türkiye'de Milyondan Fazla Nüfuslu Şehirler

Şehir	1960	1970	1980
İstanbul	1 521 079	2 247 630	2 990 685
Ankara	650 067	1 208 791	2 203 750

Kaynak: DİE., 1965, 1975 ve 1980'den.

3b. Nüfusu 100 000'i aşan Şehirler: Türkiye'de 1960'da, 100 000 ve daha fazla nüfuslu şehirlerin sayısı 8 idi ve bunların 4'ü İç Anadolu, 1'er adeti Marmara, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer tutmuştu (Harita, 1,2). Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise, bu dönemde 100 000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelere rastlanmıyordu.

Oysa 1980'de sayısı 27'yi bulan söz konusu nüfus grubundaki şehirlerin; 6'sı Akdeniz bölgesinde, 5'i İç Anadolu bölgesinde, 4'ü Marmara bölgesinde ve 3'er adeti de diğer bölgelerde toplanmıştı (Tablo 5).

Tablo 5.

Nüfusu 100 000'den Fazla Olan Şehir Sayısının Bölgesel Dağılışı

Bölgesi	1960	1980
Karadeniz	—	3
Marmara	1	4
Ege	1	3
Akdeniz	1	6
İç Anadolu	4	5
Doğu Anadolu	—	3
Güneydoğu Anadolu	1	3
TOPLAM	8	27

Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den

1960'da 100 000 ve daha fazla nüfuslu şehirlerde yaşamakta olan 1.9 milyona yakın nüfusun % 34.4'ü Ankara'da ve % 31.2'si, nüfusu 200 000'den fazla olan İzmir ve Adana'da, %34.5 kadarı ise, nüfusu 150 000 ila 100 000'den fazla olan Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Konya ve Kayseri gibi 5 büyük şehirde toplanmıştı (Ek Tablo 1). Bu grup şehirlerin 1980'de sayıları 27'yi bulurken, söz konusu yerleşmelerde yaşayan şehirsiz nüfus, 6 milyonu aşmıştır (Ankara hariç).

Adı geçen şehirlerden Bursa, Gaziantep, Konya ve Eskişehir 300 000'den fazla nüfuslu şehirler durumuna gelmişlerdir ve bunlarda yaşayan nüfus, 100 000'lik şehirlerde yaşamakta olan nüfusun % 44.9'una erişmiştir. Kayseri, Diyarbakır,

ve Mersin (İçel) 200 000'den fazla nüfuslu şehirler arasında; Samsun, Kocaeli (İzmit), Erzurum, Malatya, K. Maraş, Antalya, Kırıkkale ve Sivas ise 150 00'den fazla nüfuslu şehirler arasında yer tutmuşlardır. Urfa, Elazığ, Denizli, Sakarya (Adapazarı), Balıkesir, İskenderun, Tarsus, Zonguldak, Tarabzon ve Kütahya 100 000 ile 150 000 nüfuslu şehirler durumuna gelmişlerdir. Ancak 1980'de, bu grup şehirlerde oturan nüfusun % 56.5'i veya 3.5 milyondan biraz fazlası, sayısı 9 olan 200 000'den fazla nüfuslu şehirlerde ve % 43.5'i de, sayısı 18 olan 200 000'den az ve 100' 000'den fazla nüfuslu şehirlerde toplanmıştır.

3c. Nüfusu 50 000-100 000 Olan Şehirleri: Sayıları 1960'da 17 olan bu grup şehirler, 1980'de 32'ye ulaşmıştır. Bunların 1960 ve 1980 'de bölgesel dağılışlarında, daha belirgin sayısal farklar söz konusudur (Tablo 6).

50 000-100 000 nüfuslu şehirlerin; 1960'da 4'ü Akdeniz; 3'er adeti Karadeniz, Marmara ve Doğu Anadolu, 2'si Güneydoğu Anadolu ve 1'er adeti de Ege ve İç Anadolu bölgelerinde bulunuyordu. 1980'de sayısı 32'ye ulaşan söz konusu nüfus gruplarındaki şehir yerleşmelerinin 8'i Ege, 6'sı Karadeniz, 4'er adeti Marmara ve İç Anadolu, 5'i Akdeniz, 43'ü Doğu Anadolu ve 2'si Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer tutmuştur (Ek Tablo, 2, Harita 1,2).

Tablo 6.

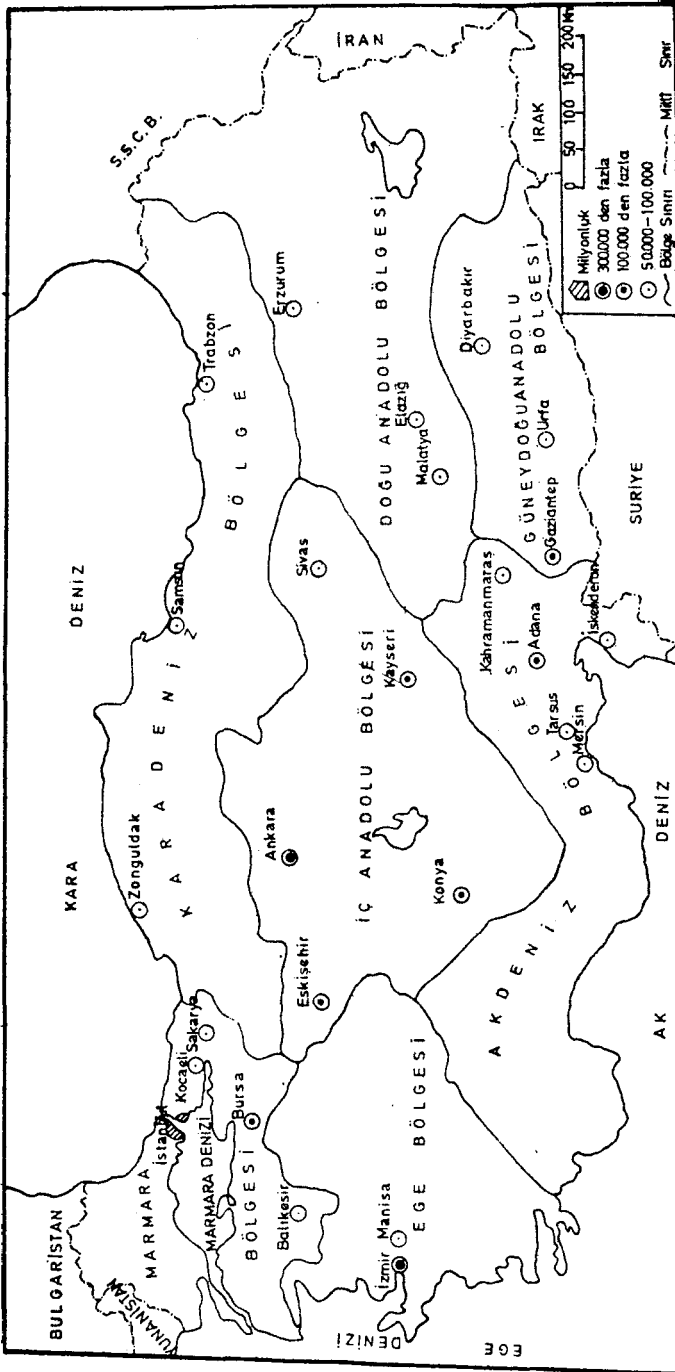
Nüfus 50 000-100 000 Arasında Olan Şehir Sayısının Bölgesel Dağılışı

Bölgesi	1960	1980
Karadeniz	3	6
Marmara	3	4
Ege	1	8
Akdeniz	4	5
İç Anadolu	1	4
Doğu Anadolu	3	3
Güneydoğu Anadolu	2	2
TOPLAM	17	32

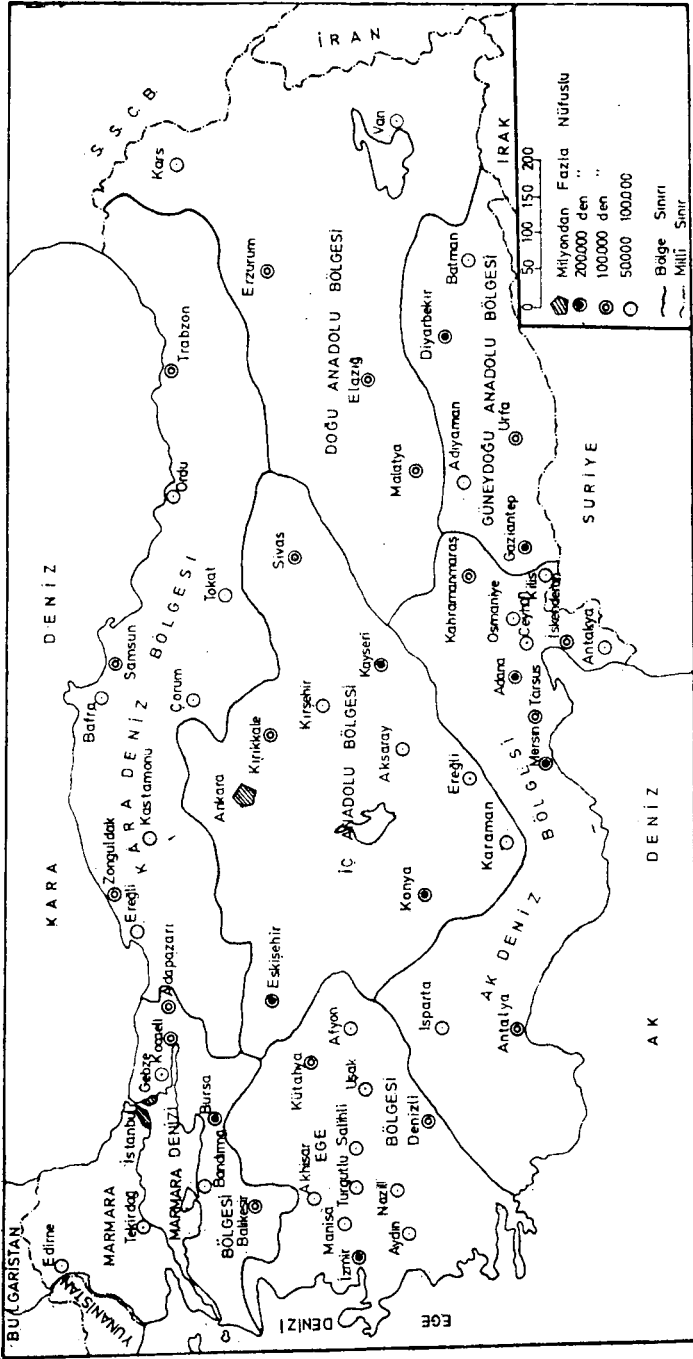
Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den.

Böylece görülüyor ki, 1960-1980 döneminde, bir yandan nüfusu 50 000'e ulaşmamış şehirler bu düzeye çıkarak veya bu düzeyi aşarak, 50 000-100 000 nüfuslu şehirler arasına katılmışlar; bir yandan da, nüfusu 50 000-100 000 arasında olan şehirlerden bazıları, nüfusu 100 000'i aşan şehir yerleşmeleri durumuna gelmişlerdir.

Bu değişimler bölgelere göre incelendiğinde, şu özellikler dikkati çeker (Ek Tablo, 3,4).

HARITA : 1. Türkiye'de Milyonluk, 300,000 den Fazla, 100,000 den Fazla, ve 50,000 100,000 Nüfuslu Şehirler (1960)

HARİTA : 2. Türkiye'de Milyonluk, 200.000'den Fazla, 100.000'den Fazla, Ve 50.000-100.000 Nüfuslu Şehirler. (1980)

1. **Karadeniz bölgesi'nde**, 1960'da Trabzon, Samsun ve Zonguldak 50 000-100 000 nüfus grubunda bulunuyordu. 1980'de bu üç şehir yerleşmesine Çorum, Ordu, Tokat, Bafra, Karabük ve Zonguldak Ereğlisi eklenmiştir (Bakınız: Harita 1.2). Ancak yukarıda adı geçen üç yerleşme, ilk gruptan çıkarak 100 000'den fazla nüfuslu şehirler arasına girmişlerdir.

2. **Marmara bölgesi'nde**, 1960'da Koceli, Sakarya ve Balıkesir 50 000-100 000 nüfus grubunda bulunan şehirlerdi. Bunlara 1980'de Edirne, Tekirdağ, Gebze ve Bandırma şehirleri katılmış; fakat Bursa ile birlikte, yukarıda adı geçen şehirler de 100 000'den fazla nüfuslu yerleşmeler arasına girmiştir.

3. **Ege bölgesi'nde**, 1960'da nüfusu 50 000 -100 000 arasında olan tek şehir Manisa idi. 1980'de bu yerleşme ile birlikte bu sayı 8'e çıkmış; Ayfyonkarahisar, Uşak, Akhisar, Salihli, Aydın, Nazilli ve Turgutlu, 50 000-100 000 nüfuslu şehirler arasında yer tutmuştur. 1960'da bölgede 100 000'i aşan tek şehir İzmir'di. Ancak 1980'de ona Kütahya ve Denizli şehirleri katılmıştır.

4. **Akdeniz bölgesi'nde**, 1960'da 50 000-100 000 nüfus grubunda Mersin, Tarsus, K. Maraş ve İskenderun şehirleri bulunuyordu. Bu yerleşmelere 1980'de Hatay, Osmaniye, Ceyhan ve Isparta şehirleri katılmıştır. Bölgede, 1960'da nüfusu 100 000 'i aşan tek şehir vardı; Adana. Buna, 1980'de Antalya, Mersin, K. Maraş, Tarsus ve İskenderun şehirleri de katılmıştır.

5. **İç Anadolu bölgesi'nde**, nüfusu 1960'da 50 000-100 000 arasındaki nüfus grubunda bulunan tek şehir Sivas olduğu halde, 1980'de Kırşehir, Aksaray, Ereğli ve Karaman da bu guruba girmiştir. 1960'da bölgede 100 000'den fazla nüfus grubunda yer tutan şehirler Ankara, Eskişehir, Konya ve Kayseri idi. 1980'de ise Ankara milyonluk şehirler arasına girdiğinden gruptan çıkmış; fakat 1960'daki 100 000'lik şehirlerle, Sivas ve Kırıkkale de eklenmiştir.

6. **Doğu Anadolu bölgesi'nde**, Erzurum, Elazığ ve Malatya'nın nüfusları 1960'da 50 000-100 000 arasında bulunuyordu. 1980'de Erzincan, Van ve Kars da, bu grup yerleşmeler arasına girmişlerdir. Bölgede, 1960'da nüfusu 100 000'i aşan yerleşme merkezi yoktu. 1980'de ise Erzurum, Elazığ ve Malatya artık 100 000'den fazla nüfuslu şehirler durumundadır. bunlardan Erzurum ve Malatya 1965'de, Elazığ ise 1970'de 100 000'i aşmışlardır.

7. **Güneydoğu Anadolu bölgesi'nde**, 50 000-100 000 nüfuslu şehirler Urfa ve Diyarbakır yerleşme merkezleri idi. 1980'de Adıyaman ve Batman da bu gruptaki yerleşmeler arasına girmiştir. 1960'da bölgede 100 000'den fazla nüfuslu tek şehir Gaziantep'ti. Buna 1965'de Diyarbakır, 1970'de Urfa şehirleri eklenmiştir.

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

- Darkot, B., 1972, Türkiye İktisadî Coğrafyası. İstanbul Üniv. Yay., 1307, Coğrafya Ens. Yay., 51, İstanbul.
- Denker-Tolun, B., 1976, Şehir İçi Arazi Kullanılışı. İstanbul Üniv. Yay., 2054, Coğrafya En. Yay., 83, İstanbul.
- Doğanay, H., 1980., "Dıştan Anadolu'ya Göçün Nüfus Artışı Üzerindeki Etkilerine Genel Bir Bakış". Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi, Sayı: 12, Fasikül:2, Ankara.
- ., 1980, Türkiye Ekonomik Coğrafyası (teksir). Atatürk Üniv. İşletme Fak. Araştırma Ens. Ders Notları, Yay., 54, Erzurum.
- Göney, S., 1977, Şehir Coğrafyası 1. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., 2274, Coğrafya Ens. Yay. , 191, İstanbul.
- Gürel, S., 1970, Kent Planlamasına Giriş ve Çevre Kavramı. ODTÜ, Mimarlık Fak. Yay., 14, Ankara.
- Emiroğlu, M., 1970, Akçakoca'da Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler. DTCF Yay., 192, Ankara.
- ., 1975. "Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus". DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7, Ankara.
- Keleş, R., 1961, Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri. SBF Yay., 122(102) , Ankara.
- ., 1976, Ketbilim İlkeleri. Sosyal Bilimler Derneği Yayını, G.5 , Ankara.
- Tümertekin, E., 1968, Türkiye'de İç Göçler. İstanbul Üniv. Yay., 1371, Coğrafya Ens. Yay. , 54., İstanbul.
- ., 1972, "Türkiye'de Kademeli Göçleri". İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sosyal Antropoloji i ve Etnoloji Bölümü Dergisi, Sayı: 1, İstanbul.,
- ., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar. İstanbul Üniv. Yay., 1840, Coğrafya Ens. Yay., 72, İstanbul.
- ., 1977, "Türkiye'de İç Göçleri Üzerine". İstanbul Üniv. Coğrafya Ens. Dergisi, Sayı: 22, İstanbul.
- DİE., 1960 (408) , 1965(484), 1979(614), 1975°739), 1980 (914) Genel Nüfus Sayımı Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar, Ankara.
- ., 1971 (670), 1975(750), 1977(825) Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara. 1924 Tarih ve 442 Sayılı Köy Kanununu.
- 1977, İçişleri Bakanlığı Mülki İdare Bölümleri Haritası, Harita Gn. Md. Yayını, Ankara.

Ek Tablo 1.

Nüfusu 100 000'den Fazla Olan Şehirler

Şehir	1960	Şehir	1980
1. Ankara	650 067	9. Mersin	215 300
2. İzmir	360 829	10. Samsun	198 266
3. Adana	231548	11. Kocaeli	191 341
4. Bursa	153 866	12. Erzurum	190 191
5. Eskişehir	153 096	13. Malatya	184 390
6. Gaziantep	124 097	14. K. Maraş	177 919
7. Konya	119 841	15. Antalya	176 446
8. Kayseri	102 596	16. Kırıkkale	175 235
Şehir	1980	17. Sivas	173 831
1. İzmir	753 750	18. Urfa	148 434
2. Adana	568 513	19. Elazığ	142 787
3. Bursa	466 178	20. Denizli	134 673
4. Gaziantep	371 000	21. Sakarya	131 400
5. Konya	325 850	22. Balıkesir	124 122
6. Eskişehir	309 335	23. İskenderiun	120 985
7. Kayseri	273 362	24. Tarsus	120 270
8. Diyarbakır	233 289	25. Zonguldak	108 661
		26. Trabzon	107 412
		27. Kütahya	101 087

Kaynak: DİE., 1965. ve 1980'den Sıraya Dizilmiştir.

Ek Tablo 2.

Nüfusu 50 000-1000 000 Arasında Olan Şehirler

Şehir	1960	Şehir	1980
1. Sivas	93 368	8. Çorum	76 020
2. Erzurum	90 069	9. Afyonkarahisar	73 832
3. Samsun	87 688	10. Erzincau	73 335
4. Malatya	83 692	11. Edirne	71 927
5. Diyyarbakır	79 888	12. Aydın	71 576
6. Sakarya	79 420	13. Uşak	70 822
7. Kocaeli	73 488	14. Aksaray	65 306
8. Mersin	71 692	15. Nazilli	64 015
9. İskenderun	62 061	16. K. Ereğlisi	61 100
10. Balıkesir	61 145	17. Tokat	60 369
11. Elazığ	60 229	18. Akhisar	60 061
12. Urfa	59 863	19. Kars	58 651
13. Manisa	59 675	20. Kilis	58 626
14. K. Maraş	54 447	21. Gebze	58 212
15. Zonguldak	54 010	22. Ceyhan	57 097
16. Trabzon	53 039	23. Turgutlu	55 575
17. Tarsus	51 184	24. Adıyaman	55 030
Şehir	1980	25. Bandırma	53 187
1. Manisa	93 970	26. Ordu	52 080
2. Van	93 823	27. Karaman	51 868
3. İsparta	91 544	28. Salihli	51 638
4. Antakya	91 351	29. Tekirdağ	51 327
5. Batman	86 034	30. Bafra	45 167
6. Karabük	84 975	31. Ereğli	50 096
7. Osmaniye	84 338	32. Kırşehir	50 063

Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den Sıraya Dizilmiştir.

Ek Tablo 3.

Nüfusu 100 000 ve Daha Fazla Olan Şehirlerin Bölgesel Dağılışı

Şehir	1960	Şehir	1980
1) —	—	1) Samsun	198 266
2) Bursa	153 866	Zonguldak	108 661
3) İzmir	360 829	Trabzon	107 412
4) Adana	231 548	2) Bursa	466 178
5) Ankara	650 067	Kocaeli	191 341
Eskişehir	153 096	Sakarya	131 400
Konya	119 841	Balıkesir	124 122
Kayseri	102 596	3) İzmir	753 750
6) —	—	Denizli	134 673
7) Gaziantep	124 097	Kütahya	101 087
TOPLAM : 1	895 940	4) Adana	568 513
		İçel	215 300
		K. Maraş	177 919
		Antalya	176 446
		İskenderun	120 985
		Tarsus	120 270
1) Karadeniz bölgesi		5) Konya	325 850
2) Marmara "		Eskişehir	309 335
3) Ege "		Kayseri	273 362
4) Akdeniz "		Kırıkkale	175 235
5) İç Anadolu "		Sivas	173 834
6) Doğu Anadolu "		6) Erzurum	190 191
7) Güneydoğu Anadolubölgesi		Malatya	184 390
		Elazığ	142 787
		7) Gaziantep	371 000
		Diyarbakır	233 289
		Urfa	148 434
		TOPLAM	6 224 027

Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den Sraya Dizilmiştir.

Ek Tablo 4

Nüfusu 50 000-100 000 Arasında Olan Şehirlerin Bölgesel Dağılışı

Şehir	1960	Şehir	1980
1) Samsun	87 688	1) Karabük	84 975
Zonguldak	54 010	Çorum	76 020
Trabzon	53 039	Tokat	60 369
2) Sakarya	79 420	Ordu	52 080
Kocaeli	73 488	Bafra	50 167
Balıkesir	61 145	Z. Ereğlisi	50 096
3) Manisa	59 675	2) Edirne	71 927
4) Mersin	71 681	Gebze	58 212
İskenderun	62 061	Bandırma	53 187
K. Maraş	54 447	Tekirdağ	51 327
Tarsus	51 184	3) Manisa	93 970
5) Sivas	93 368	Afyonkarahisar	73 832
6) Erzurum	90 069	Aydın	71 576
Malatya	83 692	Uşak	70 822
Elazığ	60 289	Nazilli	64 015
7) Diyarbakır	79 883	Akhisar	60 061
Urfa	59 863	Turgutlu	55 575
TOPLAM	1 175 002	Salihli	51 638
1) Karadeniz Bölgesi		4) Hatay	91 551
2) Marmara "		İsparta	91 544
3) Ege "		Osmaniye	84 338
4) Akdeniz "		Kilis	58 686
5) İç Anadolu "		Ceylan	57 097
6) Doğu " "		5) Aksaray	65 306
7) Güneydoğu Anadolu Bölgesi		K. Ereğlisi	61 100
		Karaman	51 868
		Kırşehir	50 063
		6) Van	93 823
		Erzincan	73 335
		Kars	58 651
		7) Batman	86 034
		Adıyaman	55 030
		TOPLAM	1 996 680

Kaynak: DİE., 1965 ve 1980'den Sıraya Dizilmiştir.